

ПРАВОСЛАВНИЙ АСПЕКТ У ПЕРІОДИЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

двосторонності й довіри, стимулює до підвищення результативності праці й розвитку творчості, до підсилення ініціативи в пошуках нових, прогресивніших і перспективніших рішень педагогічних проблем.

Внутрішкільний контроль як систем поглядів на аналіз навчально-виховного процесу має сьогодні певне науково-теоретичне і практичне підґрунтя, проте він вимагає нового осмислення і розширення.

На нашу думку, слід конкретизувати цілі контролю і вони повинні бути спрямовані на:

- визначення стану викладання, рівня знань, умінь і навичок, рівня розвитку та виховання;
- підвищення якості викладання та кінцевих результатів навчально-виховного процесу;
- своєчасне виявлення та виправлення помилок і прорахунків в організації та здійсненні навчального процесу;
- допомога вчителям в оволодінні педагогічною майстерністю;
- оволодіння "секретами" педагогічної діагностики;
- забезпечення педагогічного колективу новітніми даними про управління і управлінську діяльність;

- тактовно навчити вчителів аналізувати свою власну діяльність, вміти з неї робити висновки.

1. Аналітичні накази навчального року // Директор школи. – 2004. – № 15 – 16.

2. В. Калита, Н. Верцімаха. Контроль за веденням класних журналів // Директор школи. – 2006. – № 17.

3. Ю. Кон. Внутрішкільний менеджмент. М., 1992. – С. 111.

4. С. Подмазін. Особистісно орієнтована освіта як особливий вид діяльності // Директор школи. – 2002. – № 8.

5. Позняк. Мета, форми та види внутрішкільного контролю // Директор школи. – 2004. – № 14.

6. Р. Ребрик. Систематизація внутрішкільного контролю за викладанням навчальних предметів // Директор школи. – 2002. – № 6.

7. Л.В. Турищева. Педагогічна академія Пані Софії. Міні журнал, 2006. – С. 23 – 31.

8. Л. Чеховой. Семінар – школа знань // Директор школи. – 2004. – № 1.

9. А. Чоботар. Демократизація внутрішкільного контролю. М, 1991. – С. 7.

Тетяна Тхоржевська, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Київського національного лінгвістичного університету

ПРАВОСЛАВНИЙ АСПЕКТ У ПЕРІОДИЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті представлена періодизація процесу розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні; відстоюється думка, що загальні тенденції розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні цілком вписуються в історичний процес розвитку європейської педагогічної думки, тобто є закономірними.

Постановка проблеми. Проблема періодизації є центральною в історико-педагогічній науці. Від часів незалежності України вона набула особливої гостроти саме у зв'язку з кардинальними політичними змінами в суспільстві, які завжди спричиняють перегляд історичного минулого. В історико-педагогічній науці це позначилось перш за все на появі праць із самоідентифікації, де історія розвитку педагогічної думки, шкільництва в українських землях розглядається як самодостатній процес розвитку, що сягає своїм корінням у специфічні, властиві українцям етнопедагогічні традиції. Творення періодизації, де би з максимально можливою широтою й глибиною були враховані всі тенденції

й напрямки розвитку педагогічної думки, шкільництва, є надзвичайно складним завданням. Для реалізації такого перспективного проекту поряд з іншим має бути врахований процес розвитку релігійних освітньо-виховних традицій не як побіжна, другорядна складова, а як самостійний потужний рушій історичного процесу формування педагогічних традицій в Україні. Представлена в цій статті періодизація процесу розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні може прислужитися здійсненню такої комплексної періодизації розвитку педагогічної думки та освіти в Україні, в якій знайде відображення системне усвідомлення педагогічної дійсності.

ПРАВОСЛАВНИЙ АСПЕКТ У ПЕРІОДИЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Аналіз попередніх досліджень. Історико-педагогічна наука в Україні є порівняно молодою. Перші узагальнюючі роботи з історії вітчизняної школи й педагогіки з'явилися в кінці XIX – на початку XX ст. в Російській імперії. Специфікою досліджень того періоду була тенденція до розгляду освітньої та виховної справи в Україні в рамках загальної історії православної Російської держави та переважаюча тенденція до світського аналізу освітніх подій з акцентом на кількісних та якісних показниках розвитку, чинниках розвитку, сутності виховних ідей, без заострення уваги на релігійних поглядах того чи іншого педагога як визначальних для оцінки його творчості. Особливої потреби в розгляді історії виховання у світлі православної моралі в православній Росії (де православні території України офіційно сприймалися як її південно-західна частина) не було, оскільки суспільство вповні усвідомлювало природний світоглядний фундамент виховання. Стосовно періодизації розвитку педагогічної думки слід зазначити, що для нашого дослідження актуальною була періодизація Л.М. Модзалевського, яка дозволила зробити важливий висновок про вирішальний вплив українських православних освітньо-виховних традицій на формування відповідних традицій у Росії. Великий внесок в утвердження в історико-педагогічній науці думки про животворний і закономірний зв'язок школи і церкви зробив С.І. Миропольський, яким створена періодизація початкової школи, де відображена надзвичайна роль православної церкви в просвіті російського та українського народів. П.Ф. Каптерев виділив і проаналізував три основні періоди російської педагогіки (включаючи українську) відповідно до головних чинників розвитку педагогічної думки, виховної справи: церковний, державний і громадський, відстоюючи висновок про їх закономірність та неминучість руху суспільства в бік більш широкого й демократичного розуміння людської природи, а з ним і відходу від виховання людини як члена певної церкви або держави.

У XX ст. солідні дослідження проводилися радянськими істориками педагогіки, у тому числі українськими (С.Д. Бабишин, Е.Д. Днепров, М.С. Гриценко, Н.П. Калениченко, Є.Н. Мединський, Ф.І. Науменко, М.Ф. Шабаєва, М.Д. Ярмаченко та ін.), багаті науково-дослідницькі традиції яких були продовжені й у часи незалежності України (Н. Гулан, М.Б. Євтух, С. Золотухіна, В. Кравець, О. Любар, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Д. Федоренко, Ю. Руденко, О.В. Сухомлинська та ін.). Однак усталений науково-дослідницький підхід при всій широті й глибині отриманого

матеріалу, достовірності результатів дає можливість представити суто світський погляд на події, що відбуваються в історико-педагогічній сфері.

Виклад основного матеріалу. Православна система виховання та просвіти як один із проявів світової релігії мала визначний і навіть панівний вплив на формування менталітету значної частини населення України впродовж століть і заслуговує на всебічне вивчення як окремий педагогічний феномен.

Представлена в статті періодизація відрізняється від існуючих тим, що в ній аспект православних виховних традицій є центральним. Потреба в її появі історично визріла саме в період формування системи виховання громадянина незалежної України, коли простежується тенденція до інтеграції традиційних і сучасних, світських та релігійних підходів у вихованні. У зв'язку з цим має місце тенденція до розширення предметного дослідницького поля історико-педагогічної науки, на яку вказує О.В. Сухомлинська [7, 29].

Хронологічні межі дослідження, на основі якого здійснена періодизація процесу розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні, охоплюють період від часів хрещення Київської Русі до початку XXI ст. Дослідження починається аналізом православного виховання з 988 р., коли християнська віра стала державною релігією в Київській Русі, що забезпечило її масове поширення як світоглядного підґрунтя виховання, а також уможливило входження країни в економічний, культурний простір християнського світу на загальній духовній основі. Закінчується дослідження початком XXI ст., коли після тривалої перерви християнські (православні) цінності вкотре стають затребуваними в контексті нових концептуальних реалій незалежної України, викликаних потребою відновлення історичних коренів та входження в європейський економічний, культурний простір.

Періодизацію процесу розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні здійснено на основі культурно-антропологічного та цивілізаційного підходів до пояснення змін парадигм педагогічного мислення. Зміни у виховних традиціях, освітніх церковній та державній стратегіях, позиції громадськості та представників педагогічної науки щодо виховання й освіти на православних виховних цінностях на фоні цивілізаційного поступу, що стимулював різні культурно-антропологічні концепції, відображено в основних тенденціях розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі. Характерною особливістю цієї періодизації є

ПРАВОСЛАВНИЙ АСПЕКТ У ПЕРІОДИЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

відображення в ній як світської науково-педагогічної думки, так і церковної, що проявилось в окремому виділенні виявлених автором тенденцій у трактуванні окремих періодів православними священнослужителями. Опозиційність тенденцій у трактуванні тих чи інших періодів у церковному середовищі демонструє відмінність двох головних стратегічних напрямків церковної інтерпретації історії практики православного виховання в Україні, виявлених автором. В основі опозиційності, на думку автора, лежить відсутність чіткого загальноприйнятого поняття традицій істинного православного виховання, різні національні традиції: російська та українська [6].

I період – період ранньохристиянського виховання в Київській Русі (кінець X – середина XIII ст.). Виявлено тенденції до: об'єднання зусиль влади, духовенства та громади в здійсненні виховання за східною християнською традицією; християнізації населення засобами шкільної освіти; гармонізації двох завдань формування християнина: виховання і освіти; паралельного існування світських учителів і вчителів, що належали до духовного стану; релігійної толерантності, поваги до виховних цінностей Заходу і Сходу. Виділено дві тенденції в трактуванні даного періоду православними священнослужителями: 1) це період нерозривної єдності книжної освіченості, ученості та морально-релігійного виховання, існування цілої системи християнської освіти; 2) це період духовної, не книжної мудрості;

II період – період православного виховання у Галицько-Волинській державі (середина XIII – середина XIV ст.). Виявлено тенденцію до продовження освітньо-виховних традицій Київської Русі (розповсюдження грамотності, організація шкіл при церквах і монастирях);

III період – період православного виховання за часів литовсько-польського панування (середина XIV – середина XVII ст.). Виявлено тенденції до: розвитку православного виховання у напрямі збагачення усталеної класичної православної греко-слов'янської виховної традиції педагогічними здобутками християн інших конфесій; примирення науки і релігії у виховному впливі на людину; активної участі громадськості у здійсненні православного виховання в освітніх закладах; виховання захисника православ'я засобами західноєвропейської науки; секуляризації педагогічної думки. Виділено дві тенденції в трактуванні даного періоду православними священнослужителями: 1) це період кризи православного світовідчуття, відходу від духу та

традицій святоотецького православного виховання, що був збережений лише на території Московської Русі; проникнення бездуховної західної ідеї освіти; 2) це золотий вік православної культури, виховання, розквіту Української православної церкви, що була на той час єдиною народною вихователю;

IV період – період поширення українського досвіду православного виховання в російських землях (середина XVII – перша половина XVIII ст.). Виявлено тенденції до: трансляції українського виховного досвіду, богословської вченості в Московську Русь; створення народом широкої мережі православних освітніх закладів. Виділено дві тенденції в трактуванні даного періоду православними священнослужителями: 1) це період відходу в Московській державі від істинного виховання, яке відповідало російському народному духові та давньоруським виховним традиціям, утрати монастирями ролі осередків істинної просвіти народу на користь духовних шкіл, закладення основ світської школи; 2) це період надзвичайної позитивної значущості для духовної освіти в Росії, період поширення російськими землями виховного, просвітницького досвіду українського духовенства. Водночас спільною тенденцією для російських і українських священнослужителів слід вважати час від Петра I аж до Жовтневого перевороту 1917 р. періодом поступового нищення православних виховних традицій під іноземним безбожницьким впливом;

V період – період поступового згортання українських православних освітньо-виховних традицій в Російській імперії та становлення світської педагогіки (друга половина XVIII – середина XIX ст.). Виявлено тенденції до: здійснення державного контролю над вихованням народу; зникнення українських православних типів шкіл; виховання єдиного російського (включаючи український) народу на основі ідеї триєдності “Православ'я, Самодержавство, Народність”, насадження російської народної свідомості в українському середовищі; запровадження окремої педагогічної підготовки вчителів на засадах педагогічних теорій учених різного конфесійного походження;

VI період – період розвитку світської теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі та загальнолюдських гуманістичних цінностей (середина XIX – початок XX ст.). Виявлено тенденції до: паралельного розвитку церковної теорії православного виховання та світської науково-педагогічної теорії виховання на засадах православної моралі; оцінка прихильниками

ПРАВОСЛАВНИЙ АСПЕКТ У ПЕРІОДИЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

церковного виховання діяльності світських педагогів з удосконалення навчально-виховного процесу як прояв іновірної педагогічної думки; протистояння громадської і церковнопарафіяльної шкіл; ствердження церквою церковнопарафіяльної школи як єдиного типу школи, відповідного російському (включаючи український) православному духові;

VII період – період радянського комуністичного виховання. Виявлено тенденцію до проникнення ідей православного виховання в теорію комуністичного виховання через народно-педагогічну мудрість;

VIII період – період формування системи виховання громадянина незалежної України. Виявлено тенденції до: осмислення минулого досвіду православного виховання; ототожнення духовенством та певним колом світських науковців православного виховання з національним; поширення православного виховання через систему освіти.

Періоди відображають поступовий розвиток парадигм педагогічного мислення від домінування парадигми українського православного виховання у перших 4-х періодах до поступового наростання парадигми російського православного виховання (5-й період), і далі до поступового розвитку парадигми світського виховання, починаючи від світського виховання на засадах православної моралі аж до парадигми атеїстичного комуністичного виховання і від неї до парадигми православного виховання в рамках світського плюралістичного суспільства.

Важливо відзначити, що загальні тенденції розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні цілком вписуються в історичний процес розвитку європейської педагогічної думки, тобто є закономірними [5].

Християнство як світова релігія впродовж віків здійснює свій перетворювальний вплив на виховні традиції європейців. Завдяки християнству українці так само, як інші народи, залучилися до педагогічних ідей, рівності й гідності всіх людей як дітей божих, прав будь-якої дитини на життя, виховання, освіту, права на любов і обов'язку любити ближнього.

Процес секуляризації педагогічної думки в Європі був викликаний негативними явищами в середньовічному церковному середовищі й неспроможністю церкви на практиці впровадити ідеали християнського виховання, втілити у виховання справжній дух любові та віри в дитину. Україна, що в період українського відродження

була втягнута в загальноєвропейський процес оновлення культури, зламаної існуючої у світі практики християнського виховання, була залучена до загального процесу секуляризації педагогічної думки, що призвів до кардинальних змін: розвиток теорії та практики виховання дітей продовжував здійснюватися на засадах православної моралі, але в цьому процесі дедалі більшу роль почали відігравати світські педагоги, які вже дбали не про чистоту віри, а про застосування прогресивних педагогічних технологій і відмову від ідей використання школи в цілях релігійної боротьби. Загальний світовий розвиток теорії та практики виховання здійснюється за рахунок взаємозбагачуючої боротьби релігійної та секуляризованої педагогічних думок, внаслідок чого переглядаються застарілі форми, переосмислюється власна теоретична спадщина, кристалізується універсальна педагогічна наука.

Європейські народи створили особливі національні системи виховання, спільним корінням яких є християнська віра. Історична спроба сформувати систему виховання єдиного православного народу в Російській імперії не увінчалася успіхом, оскільки єдність була підмінена поглинанням одних традицій іншими. Спільних православно-історичних коренів українців і росіян виявилось недостатньо для того, щоб у практиці виховання дітей на засадах православної моралі притримуватися єдиних критеріїв.

Українська педагогічна наука дореволюційних часів формувалася за загальноєвропейськими канонами, тобто розвивалася як секуляризована галузь знань, однак педагогічні ідеї християнства як цілісної світової релігії у ній продовжували своє життя. Як наслідок українська педагогіка поступово збагачувалася педагогічним досвідом християн різних релігійних конфесій, для яких інтереси загальної справи виховання духовно здорової дитини перевищували більш вузькі з точки зору світського науковця конфесійні інтереси.

Природний хід розвитку, коли б у вільному змаганні перемагали актуальні для суспільства ідеї, був насильно перерваний у жовтні 1917 року. Проте ідеї християнства, залишаючись у народній свідомості, проростаючи у творчості світських педагогів ідеями етнопедагогіки, насиченими християнською виховною мудрістю, на певний час були законсервовані, але не знищені.

Сучасна українська педагогічна думка зазнає традиційного впливу християнських педагогічних ідей. Прихильники релігійного виховання школярів є провідниками загальної світової традиції: християнська культура завжди потребувала

